

**KİŞİSEL GELİŞİM VE MAKBUL
İNSAN İMALATI**

Neoliberalizmin Kutsal Kitabı

EYYÜP AKYÜZ

HECE YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ /	7
GİRİŞ /	9
BİRİNCİ BÖLÜM / MAKBUL İNSAN İMALATHANESİ: LİBERAL ÖZNE DEN NEOLİBERAL PERFORMANS ÖZNESİNE	
Liberalizm Düşüncesinin Temelleri /	17
Neoliberalizm Düşüncesinin Temelleri /	18
Neoliberalizme Yönelik Eleştiriler /	20
Kadim Bilgelikten Performans Sektörüne: Kişisel Gelişimin Soykütüğü /	22
Kişisel Gelişime Yönelik Eleştiriler /	24
Kişisel Gelişim Sektörü ve Neoliberalizm İlişkisi /	26
Özne /	27
Sosyologların Özne Anlayışı /	30
Neoliberal Özne /	33

İKİNCİ BÖLÜM / MAKBUL İNSAN İMALATI: KİŞİSEL GELİŞİMİN NEO-ÖZNE REJİMİ	
Neo-Öznenin İnşasında Söylemsel Düzeyler /	47
Dil ve Söylem Düzeyinde Özne İnşası /	48
“Kendilik Teknolojileri”: Önerilen Pratikler ve Rutinler /	49
Değerler ve Etik Düzleminde Dönüşüm /	51
Neoliberal Özneleşme ve Duyguların Araçsallaştırılması /	52
Kişisel Gelişim Kitaplarında Neo-Özneyi Üreten Söylemler /	54
1. Bireysel Sorumluluk Söylemi ve Yapısal Körlük /	56
2. Girişimci Benlik ve Performans Söylemi /	90
3. Öz Disiplin Söylemi /	125
4. Pozitiflik Söylemi ve Mutluluk /	148
5. Rekabet ve Kazanma Söylemi /	183
6. İçsel Dönüşüm ve Arınma Söylemi /	210
7. İkna ve Stratejik İletişim Söylemi /	235
8. Spiritüel-Terapötik Söylem /	255

NEOLİBERAL SÖYLEM BAŞLIKLARI VE İLGİLİ KİTAPLAR	/ 271
TARTIŞMA VE SONUÇ	/ 275
KAYNAKÇA	/ 279

ÖN SÖZ

Küresel düşünce ikliminin bireyi yalnız bıraktığı, rekabeti bir erdem gibi pazarladığı ve insan ruhunu ölçülebilir çıktılara indirgediği bir çağın içinden geçiyoruz. Bu iklim; insanı kadim bağlarından, dayanışma ruhundan ve “biz” olma imkânından kopararak her geçen gün daha da kuraklaşan bir dünya tasavvuru inşa ediyor. Hâkim paradigma olarak neoliberalizm ve bu ideolojinin kutsal kitabı olarak nitelemekten imtina etmeyeceğimiz kişisel gelişim metinleri; bireyi “performans, rekabet, proje, öz disiplin, verimlilik” gibi kavramlardan örülü ortak bir tezgâhta, sistemin ihtiyaç duyduğu “makbul insan” olarak yeniden imal ediyor. Rekabeti kutsayan ve bireyi kendi “ben”inin dar sınırlarına hapseden bu kuşatmaya rağmen dostluğa, muhabbete ve insanı onaran değerlere inanmakta ısrar ediyoruz. Bu inancı diri tutan sarsıcı çağrışı ise Garaudy’nin *Entegrizm: Kültürel İntihar* adlı eserinin sonunda verdiği o unutulmaz öğütte buluyoruz:

“Dışarıda hâlâ gerçek insanlar, insan gibi konuşan insanlar var iken, hapishanelerinizden dışarı çıkın! Petrolün yanında hâlâ güzel kokular, şehvetin yanında hâlâ aşklar, histeri yanında hâlâ musiki, ‘bilgisayar tutkunluğunun’ yanında hâlâ âşık veya mistik şair var iken, insanlara karışın.”

Garaudy’nin bu sarsıcı çağrışı, elinizdeki çalışmanın zihinsel çerçevesini belirleyen temel ilham kaynaklarından biri oldu. Kişisel gelişim literatürünün gölgesinde şekillenen yeni özne tasarımı ve “neo-insan”ın inşa süreçlerini sorgularken temel gayem; sistemin mekanik çarkları arasında sıkışan bireye, kendi özünü ve yitirdiği insani derinliği hatırlatacak bir kapı aralamaktı.

Elinizdeki bu kitap, “Kişisel Gelişim Kitaplarında Neo-Öznenin İnşası” başlıklı doktora tezimin gözden geçirilmiş hâlidir. Tez sürecinin akademik gereklilikleri bu kitabın iskeletini oluştursa da metnin yazımında, akademik bir zorluluktan çok, düşünsel bir yolculuğun içtenliği belirleyici oldu. Bu yolculuk boyunca bana eşlik eden, zihnimi ve ruhumu zenginleştiren isimlere şükran borçluyum.

Her şeyden önce, yüksek lisans tez sürecinden bugüne kadar rehberim olan, üstadım, yol arkadaşım, dostum, şair-yazar Prof. Dr. Mehmet Özger’e gönülden teşekkür ederim. Sorularıma her daim nezaketle karşılık veren, önerileriyle çalışmanın yönünü berraklaştıran Prof. Dr. Kemal Sayar’a da müteşekkirim. Bu zorlu süreçte danışmanlığımı üstlenen Dr. Öğr. Üyesi Mahmut Erdil’e; çalışmanın düşünsel çerçevesinin oluşmasında, kuramsal tartışmalarının derinleşmesinde ve metnin olgunlaşmasında büyük katkısı olan değerli dostum Dr. Öğr. Üyesi Recep Bozkurt’a; metnin son okumasını ve teknik düzenlemelerini büyük bir titizlikle gerçekleştiren Dr. Öğr. Üyesi Üsame Bozkurt’a ve en son okumayla birlikte tashihleri özenle yapan aziz dostum, şair-yazar Ahmet Edip Başaran’a ne kadar teşekkür etsem az. Metnin kuruluşundan son biçimini alana kadar bu çalışmanın şekillenmesinde büyük pay sahibi olan Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Usanmaz’a, yapıcı yorumları için Doç. Dr. Hamdi Korkman ve Dr. Öğr. Üyesi Serhat Toker’e de içtenlikle teşekkür ederim. Eğitim hayatım boyunca üzerimde emeği olan bütün hocalarımı burada saygı ve şükranla yâd ederim.

Bu meşakkatli yolculukta, sabırları ve destekleriyle her daim yanımda olan sevgili aileme büyük bir teşekkür borçluyum. Son olarak, bu kitabın okurla buluşmasına vesile olan başta Ömer Faruk Ergezen olmak üzere Hece Yayınlarına ve kıymetli editörüm Hatice Bildirici’ye çok teşekkür ederim.

Elinizdeki çalışmayı; hasta yatağında el işi yaparak bizi okutmaya çalışan rahmetli annem Fatma Akyüz’e, yaz-kış demeden tarlalarda çalışıp yevmiye parasıyla eğitimimizi sürdürmemizi sağlayan babam Veysel Akyüz’e ve ortaokul yıllarında evlerinin kapısını sevgiyle açarak bize yuva olan kıymetli teyzelerime ithaf ediyorum.

GİRİŞ

Sosyal refah mekanizmalarının gerilediği ve kamu hizmetlerinin piyasa ilişkileriyle ikame edildiği günümüzde birey, kendi yaşamını bir yönetim alanı olarak üstlenmeye zorlanmaktadır. Michel Foucault'nun "özneleşme" ve "biyo-iktidar" kavramlarıyla çerçevelediği bu süreç, tahakkümün dışsal baskılardan ziyade doğrudan bireyin kendi içine yerleştirdiği içsel normlar aracılığıyla işlediği bir yapıya işaret eder. Byung-Chul Han'ın ifadesiyle disiplin, toplumunun itaatkâr öznesi; yerini performans toplumunun kendi kendisini gönüllüce sömüren "girişimci"sine bırakırken Wendy Brown'ın "homo oeconomicus" modeline geçiş olarak tanımladığı bu dönüşümde, piyasa mantığı hayatın en mahrem alanlarına kadar sızmaktadır. Bu yeni varoluş biçiminde başarının ölçütü, çalışmanın sınırlarını aşarak varoluşun tamamını rekabet ve verimlilik kısılcığında yeniden biçimlendirmektir.

Bu ontolojik kaymanın en görünür kültürel tezahürleri ise kişisel gelişim literatüründe vücut bulmaktadır. Geniş kitlelere ulaşan kişisel gelişim kitapları, başarının yegâne anahtarını "şahsi iradeye" indirgeyerek neoliberal ideolojinin dil ve fikir dünyasındaki taşıyıcılığını yapar. Pozitif düşünce, öz denetim ve performans artırımı gibi temalar etrafında örülen bu söylem, bir yandan bireye sınırsız bir özgürlük vaat ederken diğer yandan yapısal sorunları perdeleyip toplumsal eşitsizlikleri "kişisel yetersizlik" parantezine alır. Elinizdeki çalışma, kişisel gelişim kitaplarının bu söylemsel gücünü ve neoliberal öznelik inşasındaki kurucu rolünü analiz etme ihtiyacından doğmuştur.

Bireyin kendine dönük bir "yatırım nesnesi" haline gelişi hem ekonomik bir tercihin hem de derin bir duygusal ve etik dönüşümün sonucudur. Kişisel gelişim kitapları; bu özne modelini

söylemsel düzeyde üreten, yeniden kuran ve kitlelere benimseten temel araçlardır. Bireyin kendilik deneyimini neoliberal normlarla hizalayan bu metinler, yaşamı piyasa aklına göre yeniden örgütleyen birer çağrı niteliğindedir. Bu yönüyle kişisel gelişim kitapları, neoliberalizmin rehber metinleri olmanın ötesinde “makbul insan” idealini vaaz eden seküler kutsal metinler olarak okunmalıdır. İçsel dönüşüm, pozitif düşünce, öz disiplin ve performans artışı gibi temalar etrafında şekillenen bu anlatılar; bireyi dış dünyadaki eşitsizlikleri sorgulamak yerine kendi üzerine kapanmaya teşvik eder. Başarısızlık, sistemsel engellerden ziyade doğrudan kişisel zaafarla açıklanan bireysel bir yükümlülüğe dönüşür.

Bu çalışmanın odak noktası, kişisel gelişim kitaplarında neoliberal özneliliğin söylemler aracılığıyla nasıl inşa edildiğidir. Araştırma kapsamında; küresel ölçekte milyonlarca okura hitap eden, Türkçeye tercüme edilmiş ve yerel yayıncılık piyasasında ondan fazla baskı yaparak yüksek bir dolaşım gücü kazanmış on iki popüler kişisel gelişim kitabı belirlenmiştir. Bu seçim stratejisi sayesinde hem ortak söylemsel örüntüler hem de metinler arasındaki nüanslar çözümlenerek çok katmanlı ve karşılaştırmalı bir perspektif geliştirilmiştir.

Seçilen kitaplar şunlardır:

1. *Düşün ve Zengin Ol* – Napoleon Hill (1937)
2. *Manipülasyon Ama Nasıl?* – Josef Kirschner (1976)
3. *Sınırsız Güç* – Anthony Robbins (1987)
4. *Etkili İnsanların 7 Alışkanlığı* – Stephen R. Covey (1989)
5. *Zengin Baba Yoksul Baba* – Robert T. Kiyosaki & Sharon L. Lechter (1997)
6. *İktidar: Güç Sahibi Olmanın 48 Yasası* – Robert Greene (1998)
7. *Ferrari'sini Satan Bilge* – Robin Sharma (1999)
8. *Outliers (Çizginin Dışındakiler)* – Malcolm Gladwell (2008)
9. *TED Gibi Konuş* – Carmine Gallo (2014)
10. *Her Şey Değişir: Ritüeller Kitabı* – Anette Inselberg

(2019)

11. *Her Şeyi Düşünme* – Anne Bogel (2020)

12. *Sınırsız* – Jim Kwik (2020)

1937 tarihli *Düşün ve Zengin Ol* adlı eser, neoliberalizmin henüz kurumsallaşmadığı bir dönemde kaleme alınmış olmasına rağmen bireysel arzu, öz disiplin, zihinsel telkin ve başarı odaklılık gibi kavramlar etrafında şekillenen söylemiyle neoliberal özneleşmenin tarihsel öncüllerinden biridir. Bu tür metinler, neoliberalizmin doğrudan politik ve ekonomik uygulamalarından önce, bireyi bir proje, bir sermaye ve bir performans aktörü olarak inşa eden kültürel kodların erken biçimlerini barındırır. Andrea Rossi'nin “neoliberal ruhlar” (2018) ifadesiyle işaret ettiği üzere, neoliberal öznelik yalnızca yapısal düzenlemelerin değil, aynı zamanda kültürel ve psikolojik önkoşulların da ürünüdür. Bu çerçevede *Düşün ve Zengin Ol*, bireyin tüm yaşamını zihinsel güce, içsel dönüşüme ve mutlak başarıya adanmasını telkin eden diliyle, neoliberal rasyonalitenin erken dönem söylemsel formlarını üretir. Dolayısıyla bu metnin eleştirel söylem çözümlemesine dâhil edilmesi, neoliberal özneleşmenin tarihsel sürekliliğini ve kültürel köklerini anlamak açısından kuramsal olarak meşru kabul edilebilir.

Bu çalışma, kişisel gelişim kitaplarının muhtevasında barındırdığı söylemsel örüntüleri deşifre etmek ve bu yapıların neoliberal öznelik inşasındaki kurucu rollerini netleştirmek amacıyla nitel bir rota izlemektedir. Metinlerin ideolojik katmanlarını aralamak; nicel verilerin dar sınırlarını aşan, yorumsal gücü yüksek ve çok boyutlu bir çözümleme stratejisini zorunlu kılar. Bu bağlamda, neoliberal özneleşme süreçlerinin izini sürmeye imkân tanıyan doküman analizi tekniği merkeze alınmış; incelenmek üzere seçilen metinler popülerlikleri, temsil güçleri ve neoliberal rasyonaliteyi dolaşıma sokma kapasiteleri uyarınca titizlikle belirlenmiştir.

Kitaplardaki metaforik anlatımlar, retorik hamleler ve sürekli yinelenen temalar sistematik bir tasnifle kayıt altına alınarak, çalışmanın temel analiz omurgasını oluşturan Norman Fairc-

lough'un Eleştirel Söylem Analizi (ESA) modeliyle işlenmiştir. ESA, 1970'lerde gelişen Eleştirel Dilbilim'in kuramsal mirasını devralarak dilsel yapıların ideolojik ve toplumsal işlevlerini çözümlenmeye odaklanır. Toplumsal sorunların ideolojik ve politik boyutlarını anlamak amacıyla sıklıkla başvurulan bu yöntem (Çelik & Ekşi, 2008: 110), yazılı ve sözlü metinler aracılığıyla toplumsal tahakkümün nasıl üretildiğini ve yeniden dolaşıma sokulduğunu ortaya koyar (Van Dijk, 2015: 352; Weiss & Wodak, 2003: 15). Söylem ile toplumsal pratikler arasındaki diyalektiği merkeze alan ESA; gücün, metinler yoluyla nasıl suistimal edildiğini ve meşrulaştırıldığını açığa çıkarır (Fairclough, 2003: 174; Van Dijk, 2003: 84) ve anlamın inşasında dilin ideoloji tarafından kuşatıldığını vurgular (Fairclough, 2003: 158-159; 1996: 2; Hall, 1998: 74). Eagleton'ın belirttiği üzere iktidar, kendisini çoğu zaman söylemin içine yerleşmiş normlar ve varsayımlar aracılığıyla yeniden üretir (1996: 307). ESA tam da bu noktada metinlerdeki gizil ideolojik yapıları deşifre ederek bu ideolojilerin hangi normatif standartlarla işlediğini ortaya koyar (Angermüller, 2006: 6). Bu deşifre işlemi somutlaştıran Fairclough'un üç boyutlu söylem çözümlemesi modeli, söylemi üç düzlemde ele alarak derinlikli bir kavrayış sunar: Mikro düzeyde metnin dil özellikleri; mezo düzeyde söylemin üretim ve dolaşım bağlamı; makro düzeyde ise söylemin içine gömülü ideoloji yapıları (toplum ve kültür pratikleri) mercek altına alınır (Fairclough, 1995: 2; 1996: 26). İnşa edilen söylemlerin izi sürüldüğünde, neoliberal düzenin dil, güç ve ideoloji sarmalı üzerine oturan kurumsal temelleri belirginleşir. Bu sarmal içinde dilin en görünür hâle geldiği mecralardan biri olan kitaplar; üst sistem alanı ile öznel alan arasında köprü kurarak güç ilişkilerini pekiştiren ideoloji tasarıları inşa eder (Uçan, 2008: 315; Ilgın, 2003: 297; Sözen, 2017: 140-142). Söz konusu üç boyutlu işleyişi kavramak adına Robin Sharma'nın *Ferrari'sini Satan Bilge* (2005) eserindeki "Kendine karşı dürüst olmadığın sürece asla özgür olamazsın" ifadesi, yöntemsel yaklaşıma dair net bir örnek sunar: Bu ifade mikro düzeyde, özneyi kendisiyle yüzleşmeye

mecbur bırakan ve özgürlüğü ahlaki bir şarta bağlayan bir dil düzeni kurar. Mezo düzeyde, yazarın yaşam koçu kimliğiyle bir otorite figürü olarak belirdiği ve okurun iç dönüşüm beklentisiyle kurgulandığı sektör mantığıyla örtüşür. Makro düzeyde ise özgürlük, toplum koşullarından kopararak kişinin kendi yaşamını yönetme gücüne indirgenir ve sistem kaynaklı eşitsizlikler perdelenir. Böylece toplum düzeyindeki özgürlük taleplerinin yerini şahsi dürüstlük ve öz denetim alırken neoliberal özne, ahlaki bir yükümlülük taşıyıcısı olarak yeniden üretilir.

Fairclough'un bu yaklaşımını, söylemin tarihsel ve bağlamsal katmanlarını bütüncül biçimde analiz etmeyi hedefleyen Ruth Wodak'ın söylem-tarihsel yaklaşımı ve Van Dijk'in sosyo-bilişsel perspektifi tamamlar. Wodak'ın yaklaşımı, tarihsel olarak şekillenmiş sosyal pratikleri ve kültürel bellek izlerini dikkate alarak, bireyi toplumsal konumlarından bağımsız kılmak için söylemin nasıl işlev gördüğünü ortaya koyar (Fairclough & Wodak, 1997: 258; Wodak & Meyer, 2009: 1; Ercan & Marsh, 2016: 309). Wodak'ın söyleme yüklediği dört temel işlev; neoliberal düzenin kurucu, idame ettirici, dönüştürücü ve kolektif aidiyetleri parçalayan yıkıcı gücünü açıklamada anahtar rol oynar (Çakmak & Bilişli, 2019: 104). Van Dijk'in sosyo-bilişsel perspektifi; söylemlerin zihinsel şemalar, toplumsal temsiller ve ideolojik yeniden üretim süreçlerindeki rolünü analiz etmeye imkân tanır (Van Dijk, 2001: 280).

Yöntemler arasındaki diyalektik bağ sayesinde analiz; metinlerin yüzeysel içeriklerini aşarak söylemin üretim süreçlerinde işleyen ideoloji mantığını ve özne konumlandırmalarını eleştirel bir biçimde açığa çıkarır. Tüm bu metodoloji zemini üzerinden yürütülen çözümleme; neoliberal kurgunun bireylerin anlam dünyasını nasıl dönüştürdüğünü sorgulayarak, bireyin piyasa rasyonelitesiyle uyumlu bir performans birimine, yani neo-özneye (makbul insan) evrilme sürecini tüm çıplaklığıyla gözler önüne serer. Bu tablo; iktidarın ruhun mahrem alanlarına hangi araçlarla sızdığını ve özneyi kendi varlığının sömürgecisi haline nasıl getirdiğini tarih odaklı bir bütünlük içinde kanıtlayan eleştirel bir zemin inşa eder.

Çalışmanın kavramsal zemini; liberalizm, neoliberalizm, özne kuramları ve kişisel gelişim kültürü arasındaki diyalektik bağ üzerine kuruludur. Söz konusu izlek, bireyin özgürlük vaadiyle açılan tarihsel ufkunu bu dörtlü üzerinden çözümleyerek, klasik liberalizmin “özerk özne” kurgusunun neoliberal rasyonalite altında nasıl bir “performans” birimine dönüştüğünü takip eder. Kişisel gelişim literatürünü bu dönüşümün ideolojik kılavuzu olarak konumlandıran çerçeve; iktidarın ruhun mahrem alanlarına sızma yollarını ve özneyi kendi varlığının sömürgecisi haline getirdiğini tarihsel bir bütünlükle sergiler.

Yöntemsel bir tercih doğrultusunda çalışma, doğrudan yazılı ve basılı popüler kişisel gelişim kitaplarıyla sınırlandırılmıştır. Analiz derinliğini korumak ve veri yığılmasını önlemek amacıyla seçilen on iki eser dışında kalan akademik metinler, kuramsal psikoloji çalışmaları ve klinik içerikler ile televizyon programları, podcastler ve sosyal medya mecraları gibi farklı söylem üretim alanları kapsam dışında tutulmuştur. Söz konusu sınırlandırma, modern öznelliğin piyasa mantığıyla yeniden kodlanışını ve neo-özne inşasını deşifre eden eleştirel bir teşrih masası işlevi görür.

Bu çalışma, yalnızca teorik bir arka plan sunmakla kalmayıp neoliberal rasyonalitenin ruhu nasıl bir işletme mantığıyla yeniden dizayn ettiğini ve kişiyi kendi içine hapseden görünmez iktidar ağlarını ifşa eden bir perspektif sağlar. Söz konusu yaklaşım; neo-özne (makbul insan) inşasını, bireyin öz denetim ve verimlilik kıskacında yeniden kodlanma sürecini tarihsel bağlamda somutlaştırır. Bu şekilde çalışma, kişisel gelişim kitaplarının neoliberal öznelliği üretme ve yeniden üretme süreçlerindeki merkezi rolünü bütüncül bir biçimde gözler önüne serer. Soykütüsel bir dikkatle örülen bu yapı, iktidarın özne üzerindeki sinsî operasyonlarını ve şahsi yaşamın bir sermaye yönetimi alanına dönüşümünü tüm çıplaklığıyla ifşa eder.

BİRİNCİ BÖLÜM

MAKBUL İNSAN İMALATHANESİ:
LİBERAL ÖZNEDEN NEOLİBERAL
PERFORMANS ÖZNESİNE

Liberalizm Düşüncesinin Temelleri

Liberalizm, köklerini Latince “özgür” anlamına gelen liber sözcüğünden alan ve bireyin dış müdahale olmaksızın hareket edebilme yeteneğini kutsayan bir düşünce geleneğidir (Ball & Dagger, 1990: 2; Berktaş, 2014: 49). Zamanla Avrupa dillerine eklenerek liberty ve liberté gibi kavramlara dönüşen bu terminolojik miras, bazı dilbilimsel yaklaşımlara göre Yunancadaki “eleutheria” (özgürlük) sözcüğüyle de derin bir akrabalık bağı taşımaktadır (Sevinç ve Öztürk, 2022: 132; Çaha, 2004: 16).

Düşünsel kökenleri itibarıyla 1215 tarihli Magna Carta’ya veya Antik Yunan şehir devletlerindeki özgürlükçü uygulamalara kadar uzatılan liberalizm, siyasi bir terim olarak ancak 18. yüzyılın sonlarında Adam Smith ile belirginleşmeye başlamıştır (Yayla, 2014: 140; Karaman, 2020: 3). Kavramın siyasal literatürdeki asıl yerini alması ise 19. yüzyılın hemen başında İspanya’da mutlak monarşiye karşı anayasal bir rejim mücadelesi veren ve kendilerini “Liberales” olarak adlandıran grubun eylemleriyle gerçekleşmiştir (Heywood, 2013: 41; Sartori, 2014: 449).

Bireysel özerkliği toplumsal, ekonomik ve siyasal düzenlemelerin merkezine yerleştiren liberalizm; anayasal düzen, kuvvetler ayrılığı ve temel insan haklarının yasal güvence altına alınmasını varlık sebebi sayar (Yayla, 2011: 120; Türköne, 2013: 115). Her türlü otoriter yapıya ve cemaatçi baskıya karşı bireyin haklarını savunan bu sistem; piyasa kapitalizminin kaynak dağılımında en verimli mekanizma olduğu inancıyla toplumsal refahı maksimize etmeyi hedefler (Burchill, 2013: 85; Marshall, 2005: 456).

Siyasal meşruiyetin zeminini doğuştan gelen haklar üzerinden kuran John Locke, devletin temel görevini bireyin yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarını korumakla sınırlandırır (Locke,

2012: 64). Hukuki altyapıda ise Montesquieu yasama, yürütme ve yargı güçlerinin birbirinden ayrılmasını özgürlüğün yegâne teminatı olarak görür; zira güçlerin tek elde toplanması, bireysel hakların ortadan kalktığı bir keyfiyet rejimine davetiye çıkarılmaktadır (Montesquieu, 2017: 199).

Ekonomik düzlemde ise sistem, Adam Smith'in "doğal özgürlük" tasarımıyla kristalleşir. Smith'e göre bireylerin kendi kişisel çıkarlarını rasyonel bir şekilde takip etmesi, "görünmez el" mekanizması vasıtasıyla toplumun genel refahına hizmet eder (Smith, 2011: 218). Devlet müdahalesinin asgari düzeyde tutulduğu bu modelde, adalet kurallarını ihlal etmeyen herkes; emeğini ve sermayesini dilediği alanda rekabete sokmakta özgür bırakılmalıdır (Smith, 2011: 279).

Andrew Heywood'un perspektifiyle liberalizm, modern Batı dünyasının değer yargılarını, sanayileşmiş toplumların siyasal ve ekonomik dokusunu inşa eden bir "meta-ideoloji" niteliği taşır (Heywood, 2014: 71). Farklı bağlamlara uyarlanabilen esnek yapısıyla liberalizm hem diğer siyasal ideolojilerin, üzerine inşa edildiği bir zemin hem de evrensel değerleri şekillendiren tarihsel bir çerçevede olarak modern dünyadaki yerini korumaktadır.

Neoliberalizm Düşüncesinin Temelleri

Neoliberalizm, klasik liberal düşüncenin serbest piyasa ilkelerini modern dünyanın ihtiyaçlarına göre yeniden yorumlayan kuşatıcı bir rasyonalite biçimi olarak tebarüz etmiştir. Piyasa düzenini tarihsel süreçte ikinci kez merkezî bir ilke hâline getiren neoliberal akıl; ekonomiyle sınırlı bir mekanizma olmaktan çıkan piyasayı, toplumsal düzenin kurucu ve mutlak eksenini olarak konumlandırır (Kazgan, 2016: 11).

Piyasa rasyonalitesinin merkezileşmesi, kolektif yapılar üzerinde kaçınılmaz bir aşınma yaratır. Öyle ki; sendikalar, sosyal haklar ve kamusal dayanışma biçimleri artık sistem için birer verimlilik engeli ve "verimsizlik kaynağı" olarak kodlanmaktadır. Dayanışma